Sanna Aaltonen, dosentti, VTT, erikoistutkija, Nuorisotutkimusseura

16.3.2018

Asiantuntijalausunto työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle; asia: K 5/2018 vp lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018; nuoret koulun piirissä ja nuorten eteneminen/siirtyminen koulumaailmasta työelämän piiriin

Kiitän mahdollisuudesta saada lausua lapsiasiavaltuutetun kertomukseen sekä nuorten koulukokemuksiin ja nuorten siirtymiin koulusta työelämään liittyen.

Lausuntoni kurottaa jossain määrin lapsiasiavaltuutetun kertomuksen ulkopuolelle, sillä vaikka kertomus on laaja ja huolellisesti laadittu, sen painotus on varhaislapsuudessa, minkä seurauksena nuoret jäävät sivurooliin. Toki kertomuksessa käytetty lapsuuskäsite sisältää useimmiten myös nuoret, ainakin alaikäiset. kuten todetaan lapsen oikeuksien yleissopimusta käsittelevässä osiossa (s. 135). Lisäksi lapsuuden hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden kokemukset ovat vahvasti myös nuorten elämänkulkujen taustalla. Mutta aivan kuten lapsuudentutkimus ei pysty nostamaan esille kaikkia nuoruuteen liittyviä erityiskysymyksiä, myöskään tämä kertomus ei sitä tee.

Nuoret koulun piirissä

Aloitan tehtävänannon mukaisesti nuorista koulun piirissä. Kertomuksessa viitataan siihen, kuinka peruskouluun siirtyminen vaati aikanaan pitkiä neuvotteluja sen suhteen, olisiko kaikista lapsista samaan kouluun (s. 15). Vuonna 2009 julkistettu taloustieteilijöiden tekemä tutkimus osoitti kuinka peruskoulu-uudistus lisäsi lasten opiskelumahdollisuuksien tasa-arvoa merkittävästi, sillä sen ansiosta isän tulojen vaikutus pojan tuloihin väheni noin neljänneksen[1]. Tämän jälkeen on keskusteltu paljon koulujen eriytymisestä ja myös kertomuksessa viitataan eriytymiskehitykseen eriarvoisuutta kasvattavana tekijänä. Vaikka niin sanottua koulushoppailua tapahtuu kansainvälisesti katsoen pienessä mittakaavassa, erityisesti keskiluokkaiset vanhemmat käyvät keskuudessaan juuri niitä 1970-luvun peruskoulukeskusteluista tuttuja pohdintoja siitä, onko kaikista lapsista samaan kouluun vai voiko omalle lapsilleen valita jotain erityistä. **Eriytyminen ja eriarvoisuuden lisääntyminen on valinnanvapauden kääntöpuolia ja siksi jälkimmäistä tulisi säännellä, seurata ja tarpeen mukaan puuttua siihen, sillä valintojen tekemisen suhteen kaikki eivät ole samalla viivalla.** Koulujen eriytymiskehitys ja eriytymisen purkaminen ovat tärkeitä tutkimusaiheita ja oppimistulosten vertailun ohella on syytä kiinnittää huomiota myös koululaisten hyvinvointiin ja sen tukemiseen.[2]

[1] Peruskoulu paransi köyhän perheen lapsen mahdollisuuksia menestyä, https://yle.fi/uutiset/3-5275123
[2] Karvonen, Sakari ym. (2015) Koulujen eriytyminen hyvinvoinnin ja koulumenestyksen suhteen Helsingin metropolialueella vuosina 2002-2010. Teoksessa M.-P. Vainikainen & A. Rimpelä (toim.): Nuorten kehitysympäristö muutoksessa. Peruskoulujen oppimistulokset ja oppilaiden hyvinvointi eriytyvällä Helsingin seudulla. Tutkimuksia No 363. Helsinki: Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos, 53-68.

Kertomuksessa viitataan siihen, että perheen köyhyys heijastuu lapsen sosiaalisiin suhteisiin ja tämä pätee myös nuoriin, niin harrastuksissa, vapaa-ajalla kuin koulussa. Nuorilla vertaissuhteiden merkitys kasvaa iän myötä ja tunne ulkopuolisuudesta juuri näissä suhteissa voi kumuloitua ja heijastua negatiivisesti myös koulutukseen ja työelämään osallistumiseen. Kouluilta tarvitaan siis herkkyyttä siinä, missä määrin oppilaiden erilaiset materiaaliset resurssit tulevat esille tai korostuvat koulun arjessa. Opetushallitus on ohjeistanut kouluja siitä, ettei opetussuunnitelman mukaisesta opetuksesta eikä myöskään retkistä saa aiheutua oppilaalle kustannuksia[3], mutta silti Pelastakaa Lapset ry:n keväällä 2015 tekemään Lapsen ääni –kyselyyn vastanneista huomattava osa oli joutunut rahan puutteen takia jäämään pois koulun luokkaretkiltä[4]. **Maksuttomaan perusopetukseen kytkeytyvän virkistystä ja yhteisöllisyyttä tuottavan maksuttoman toiminnan periaatteesta lienee syytä muistuttaa vanhempia ja kouluja ja pitää siitä kiinni jatkossa.**

Kertomuksessa todetaan, että koulussa epäonnistumisen kierteen katkaiseminen on mahdollista ja viitataan alisuoriutujien auttamiseen normaalisuoriutujiksi (s. 50). Tämä on totta, mutta on myös olennaista huomata, että kyse ei ole vain yksilön epäonnistumisesta, vaan nuoren ja koulun välisestä suhteesta ja siitä, kokeeko nuori koulukulttuurin mukaan ottavaksi, aggressiiviseksi vai passiiviseksi.[5] Peruskoulu ei ole välttämättä kaikille nuorille positiivinen resurssi, jonka turvin suunnistaa luottavaisesti kohti jatkokoulutusta. Päinvastoin, peruskoulu on voinut tuottaa nuorelle tunteen ulkopuolisuudesta, osattomuudesta ja osaamattomuudesta. Minkään koulutusinstituution sisällä oleminen ei siten suoraan merkitse osallisuutta, sillä myös peruskoulun sisällä ja oppivelvollisuuden piirissä voi olla syrjässä valtavirrasta. Nuoren takkuinen peruskouluhistoria ei siten kannusta kaikkia suuntaamaan formaaliin jatkokoulutukseen.[6] **Samaan aikaan, kun on syytä ottaa nuorten vaikeudet koulussa vakavasti on varottava ongelmallistamasta nuoria liikaa.** Viittaan tässä kertomuksen sivulla 70 oleva Tilastokeskuksen kuvioon tehostettua ja erityistä tukea saaneiden peruskoululaisten osuudesta, mikä esitetään osoituksena lasten pahoinvoinnin nopeasta lisääntymisestä. Tulkinta on melko yksioikoinen ja kuvion avaamiseen tarvittaisiin erityispedagogiikan asiantuntija, joka voisi avata tuen tarjoamiseen, tarpeeseen ja kirjaamiseen liittyviä tekijöitä.[7] Kuviota voidaan tässä tulkita myös positiivisesti niin, että nuorten hankaluuksiin koulussa pyritään tarttumaan ja tehostettu tuki on vähentänyt erityisen tuen tarvetta.

Kertomuksessa tarkastellaan lapsen oikeuksien sopimusta rinnan suomalaisen lainsäädännön kanssa. Vaikka lainsäädäntö noudattelee melko hyvin sopimuksen yleisperiaatteita, kertomuksessa todetaan aivan oikein, että periaatteiden soveltamisessa on paikallisia ja kontekstikohtaisia eroja, jotka vaarantavat yhdenvertaisuuden. Tässä asiassa myös **opettajankoulutuksen ja koulujen on oltava valppaina ja**

[3] Opintokäynnit, retket ja leirikoulut
http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kodin_ja_koulun_yhteistyo/koulun_retket
[4] Maksuton toisen asteen koulutus on perheille liian kallis Suomessa – oppimateriaalituen tarve on kasvanut, kertoo Pelastakaa Lasten raportti https://www.pelastakaalapset.fi/uutiset/maksuton-toisen-asteen-koulutus-perheille-liian-kallis-suomessa-oppimateriaalituen-tarve-kasvanut-kertoo-pelastakaa-lasten-raportti/
[5] Aaltonen, Sanna (2011) Omalla lomalla. Nuorten näkökulmia lintsaamiseen. Kasvatus, 42(5), 480-492.
[6] Aaltonen, Sanna & Lappalainen, Sirpa (2013) Samalla viivalla? Koulutuspolulta poikenneiden nuorten resurssit ja toisen asteen koulutus. Teoksessa Brunila, K., Hakala, K., Lahelma, E. & Teittinen, A. (eds.) Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Gaudeamus, Helsinki, 110-127.
[7] Säännöllistä tukea tarvitsevien koululaisten määrä kasvussa – Tilastoharha, torppaa erityispedagogiikan professori https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/08/05/saannollista-tukea-tarvitsevien-koululaisten-maara-kasvussa-tilastoharha

pohdittava, miten esimerkiksi syrjimättömyyden periaatetta ja nuorten oikeutta tulla kuulluksi sovelletaan kouluyhteisöissä käytännön opetus- ja kasvatustyössä. Sama koskee kiusaamista, rasismia ja seksuaalista häirintää – näistä on uskallettava puhua ääneen, jotta niitä voidaan ennaltaehkäistä ja niihin voidaan puuttua. Kertomuksessa todetaan, että on tarvetta säännöksille kiusaamisen puuttumisen menettelyistä ja vastuuhenkilöistä (s. 179), mikä on ehdottomasti kannatettavaa. Lisäksi todetaan, että lapset ja nuoret eivät kerro kokemuksistaan koulun aikuisille. Tämä on tullut esille myös omassa sukupuolista häirintää käsittelevässä tutkimuksessani.[8] Yksi keino vaikuttaa tähän, on tehdä menettelytavat läpinäkyviksi niin, että myös nuoret tietävät, mitä heille tapahtuu, kun häirintä- tai kiusaamiskokemuksista kertoo aikuiselle. Viime aikoina kouluissa esille tulleet oppilaiden häirintätapaukset osoittavat surullisella tavalla sen, että kasvatusalan ammattilaiset ovat laistaneet velvollisuudestaan suojella lapsia häirinnältä ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä[9]. Myös nämä tapaukset viestivät **tarpeesta lisätä opettajien koulutusta erilaisiin häirintä ja konfliktitilanteisiin liittyen sekä luoda toimintakulttuuria, jossa kertomiselle ja puuttumiselle on matala kynnys.**

Kertomuksessa todetaan sivulla 36, että ”nykyään lähes kaikki lapset ja nuoret saavat opetusta periaatteessa maksuttomasti niin pitkälle kuin haluavat ja pystyvät”. Pelastakaa lapset ry:n Eväitä Elämälle 2016 -raportin julkistamisesta liikkeelle lähtenyt keskustelu[4] on viimeistään purkanut myytin maksuttomasta koulutuksesta ja johtanut maksutonta toisen asteen koulutusta vaativan kansalaisaloitteen perustamiseen. Toki opetus sinällään ei maksa eikä lukukausimaksuja ole, mutta opiskelun välineet on toisesta asteesta eteenpäin kustannettava itse ja kustannus voi olla huomattava. **Koulutuksesta puhutaan usein investointina tulevaisuuteen, mutta vähävaraisilla perheillä ei kuitenkaan ole yhtäläisiä mahdollisuuksia tehdä rahallisia investointeja, ottaa riskejä ja sietää epävarmuutta verrattuna niihin, joiden taloudelliset olosuhteet ovat vakaalla pohjalla**. Vähävaraisuuden ja koulutusmahdollisuuden niukkuuden yhteydestä kertoo myös ensi viikolla julkaistava Nuorisobarometri, jonka mukaan joka viides nuorista kokee, että rahanpuutteen takia on rajoitettava opiskeluvaihtoehtoja[10]

Kertomuksessa kysytään retorisesti, kannattaako valtionvelkaa lyhentää tulevien sukupolvien taakan alentamiseksi vähentämällä koulutuksesta (s. 44). Samaten sivulla 122 peräänkuulutetaan nykyistä paremmin resursoitua tukea toisen asteen oppilaitoksiin, mistä olen täysin samaa mieltä. Lukioissa opetuksen erityinen tuki on aina ollut vähäistä. Ammatilliseen koulutukseen viime vuosina kohdistuneet säästöt ovat merkinneet vähennyksiä lähiopetuksen määrään ja opetukseen tukeen. **Ammatillisen koulutuksen resurssileikkauksilla on ymmärrettävästi haitallisia vaikutuksia erityisesti niille nuorille, jotka horjuvat koulutuspolulla**. Huomiota tulee kiinnittää myös koulutusresurssien alueelliseen jakautumiseen ja alueellisiin erityispiirteisiin. Esimerkkinä tästä on syrjäseutujen koulutuspolkuja tutkineen Itä-Suomen yliopiston Päivi Armilan ehdotus siitä, että haja-asutusalueiden **nuoret, jotka joutuvat muuttamaan asuntoloihin pystyäkseen osallistumaan toisen asteen koulutukseen kaipaavat tuekseen erityistä asuntolapedagogiikaa ja nuorten arjen tukemista myös koulutuntien ulkopuolella**[11]. Asuntoloissa

[8] Aaltonen, Sanna (2006) Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Helsinki, Yliopistopaino & Nuorisotutkimusseura.
[9] Musiikinopettaja ahdisteli oppilaitaan ja harjoitti osan kanssa seksiä – yksi uhreista oli poptähti Mira Luoti, ja nyt hän ja muut entiset oppilaat kertovat, mitä turkulaisessa koulussa tapahtui https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000005586517.html
[10] Karu kyselytulos: Rahanpuute rajoittaa tuhansien nuorien opiskelumahdollisuuksia https://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/karu-kyselytulos-rahanpuute-rajoittaa-tuhansien-nuorien-opiskelumahdollisuuksia/6805518#gs.AKKMix8
[11] Suullinen keskustelu Päivi Armilan kanssa 14.3.2018.

asuvien alaikäisten nuorten tuen tarve tulee ehkä paremmin esille, kun heitä ajatellaan lapsina, joilla lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti on oikeus tukeen ja suojeluun.

Nuorten siirtyminen koulumaailmasta työelämän

Kysymys nuorten etenemisestä koulumaailmasta työelämän piiriin on luonnollisestikin tässä kertomuksessa lähes olematon, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa alaikäisten ajatellaan kuuluvan koulun penkille eikä töihin. Kaikki kertomuksessa esitetyt arviot ja parannukset lasten asemaan liittyen ovat toki osa sitä perustaa, jolta työelämään ponnistetaan. Lapsuudessa ja nuoruudessa koettu eriarvoisuus, resurssien niukkuus, kiusaamisen tai muun kaltoinkohtelun kokeminen heikentävät yksilöiden mahdollisuuksia edetä tuottaviksi työntekijäkansalaisiksi. Nuorisotutkimuksessa puhutaan nuorten siirtymästä koulusta työelämään, mutta kieltämättä siirtymäkäsite on hieman harhaanjohtava. Nuorisotutkimusseurassa toteutetussa nuorten aikuisten epätyypillisiä työsuhteita tutkineessa Ajolähtö –hankkeessa[12] haastateltujen siirtymät työhön ja työmarkkinoilla eivät olleet aina suoraviivaisia, vaan myös katkonaisia, turhauttavia ja lannistavia. Tutkinnon saamisen jälkeinen työllistyminen tapahtuu monia reittejä pitkin ja jotkut onnistuvat siinä vasta satojen työpaikkahakemusten jälkeen, silloinkin vain vuodeksi. **Nuorten vaihtoehdot työmarkkinoilla ovat aina rajallisia ja niitä kehystävät yksilöllisten tekijöiden ohella vahvasti oman alueen elinkeinohistoria ja työllistymismahdollisuudet sekä ammattialoittaiset työtilanteet**. Joidenkin palvelu- ja hoitoalojen työvoimapula antaa myös vastavalmistuneelle vahvan neuvotteluaseman kun taas esimerkiksi kaupallisilla tai teknisillä aloilla tilanne on paljon vaikeampi.

Lapsuuden määritelmä ja nuoruus

Kaiken kaikkiaan laaja raportti kertoo paljon varhaislapsuudesta, lasten oikeuksista ja lapsipolitiikasta, mutta kertomuksen tekijöiden katse on osunut vain satunnaisesti nuoriin. Jatkossa olisi toivottavaa, että jos kaikki alle 18 –vuotiaat määritellään lapsiksi, lapsuuden koko ikäkirjo otetaan huomioon. Vaikka nuorisotutkimuksen näkökulmasta lapsuutta ja nuoruutta ei ole tarpeen merkkipaaluttaa tiukoilla ikärajoilla, lapsuuden pilkkominen eri ikäkausiin voi seuraavassa raportissa auttaa tekemään näkyväksi sen, että eri ikäisillä lapsilla on samoja oikeuksia, mutta erilaisia tarpeita.

Sanna Aaltonen
Dosentti, VTT, erikoistutkija
Nuorisotutkimusseura
Asemapäällikönkatu 1
00520 Helsinki
044 4165300
sanna.aaltonen@nuorisotutkimus.fi

Pyydän tutustumaan myös Nuorisotutkimusseuran tutkimuspäällikkö (ma.) Elina Pekkarisen lähettämiin lapsiasiavaltuutetun kertomukseen liittyviin lausuntoihin (sivistysvaliokunta 8.3.2018; työelämä ja tasa-arvovaliokunta 16.3.2018)

[12] http://www.nuorisotutkimusseura.fi/hankkeet/ajolahto